

Seksuaalisuus kulttuurin moottorina

Anu Koivunen (toim.): Teresa de Lauretis: Itsepäinen vietti. Kirjoituksia sukupuolesta, elokuvasta ja seksuaalisuudesta. Vastapaino, Tampere 2004. 304 s.

Italialaissyntyinen, nykyisin Kaliforniasta käsin vaikuttava Teresa de Lauretis on ollut feministisen teorianmuodostuksen keskeinen hahmo 1980-luvulta alkaen. Hänen tunnetuimmat teoksensa *Alice Doesn't*, *Technologies of Gender* ja *The Practice of Love* lienevät tuttuja kaikille feministisistä teoriasta kiinnostuneille. Tekstejä ei kuitenkaan ole ollut saatavilla suomeksi. Anu Koivusen itsepäinen kiinnostus Teresa de Lauretiksen ajatteluun on tuottanut käsillä olevan teoksen, joka ei tyydy suomentamaan jotakuta näistä teoksista. Koivunen on tarttunut haasteelliseen tehtävään valikoidessaan de Lauretiksen laajasta tuotannosta kokoelman artikkeleita suomennettaviksi. Näin joukossa on myös hieman tuoreempaa ja tuntemattomampaa materiaalia.

Teorian nyt-hetki

Teosta jäsentämään Anu Koivunen on nostanut de Lauretiksen tuotannosta esiin kolme keskeistä teemaa, sukupuolen, elokuvan ja seksuaalisuuden. Punaisena lankana kulkee toimittajan mukaan de Lauretiksen kiinnostus Sigmund Freudin ajatteluun, ja Freudin teoriaan seksuaalivietistä viittaa myös teoksen nimi. Kokoelmaan valikoidut artikkelit valottavat de Lauretiksen näkemystä Freu-

din ja feministisen teorian, Freudin ja lesbo/queer-tutkimuksen, Freudin ja peircelandäisen semiotiikan sekä Freudin ja Michel Foucault'n seksuaalisuutta koskevien ajatusten välisestä yhteyksistä. Teresa de Lauretis muistuttaa teorian tehtävän olevan ennen muuta niin sanotun nyt-hetken eli juuri nykyisen maailman arvoitukseisuuden käsittäminen. Eri aikoina kirjoitetut artikkelit tuovat esiin kunakin nyt-hetkenä kiintoisat ja oleellisina pidetyt kysymyksenasettelut sekä ehdotukset arvoitusten ratkaisemiseksi. Aikaan sidottuja ovat myös ne ajattelijat ja teoreetikot, joita on mahdollista siteerata ja tarpeellista kommentoida. Yhteen koottuina teoksen artikkelit keskustelevat oivaltavasti keskenään ja muistuttavat siitä, että feministisen teorian kysymyksenasettelut eivät ole aikojen saatossa vanhentuneet – korkeintaan saaneet uusia vivahteita.

Sukupuolen käsitteellistämisestä

Sukupuoli-teemaan on sijoitettu kaksi sukupuolen ja seksuaalisuuden rakentumista ja käsitteellistämistä pohtivaa artikkelia. Feministisen teorian nyt-hetki kysymyksineen ja käsitteineen tulee näkyväksi runsaan kymmenen vuoden välein kirjoitetuissa artikkeleissa, joissa tarkastellaan sukupuolen ja sukupuoli-identiteetin rakentumista. Artikkeleista ensimmäinen esittelee de Lauretiksen keskeisen käsitteen, foucault'laisen sukupuoliteknologian. Siinä missä 1980-luvulla teemaan oli mahdollista päästä käiksi representaation ja itserepresentaation käsitteiden kautta, on 1990-luku tuonut keskusteluun mukaan identiteetin ja

ruumiillisuuden käsitteet. Sukupuolijärjestelmä *sexeeineen* ja *gendereineen* on saanut rinnalleen *transgenderin* käsitteen, ja sukupuolen sosiaalistakin rakentumista analysoitaessa ruumis on noussut entistä keskeisemmälle sijalle.

Representaatioista subjektin rakentajina

Toiseksi de Lauretiksen kirjoituksia jäsentäväksi teemaksi Koivunen on nostanut elokuvan. Valikoiduissa artikkeleissa de Lauretis keskittyy elokuvan subjektia rakentavaan kerrontaan. Varhaisemmat artikkelit lähestyvät elokuvaa foucault’laisena, subjektia rakentavana ”sosiaalisena teknologiana”. De Lauretis osoittaa, miten elokuvallinen apparaatti kutsuhuutoineen on kykenemätön kuulemaan naisten kysymyksiä, mutta korostaa samalla naisten omaa osallisuutta representaatioiden, merkityksen ja katseen tuotantoon. Myöhemmässä, 1990-luvulla kirjoitetussa artikkelissa de Lauretis pohtii fantasian käsitettä subjektin rakentumisessa. Fantasia-käsitteen kautta hän myös osallistuu aikalaiskeskusteluihin pornografiasta. Artikkelin onkin hyvä esimerkki siitä, miten teoria voi toimia nyt-hetken ymmärtämiseksi ja kuinka teoriaa voi käyttää poliittisen keskustelun välineenä.

Itsepäisesti vietistä ja biovallasta

Teoksen viimeisen teeman tekstit osallistuvat 1990-luvulla kiihtyneeseen teoreettiseen keskusteluun seksuaalisuudesta ja pitäytyvät de Lauretiksen keskeisessä kysymyksessä, subjektin rakentumisessa, fokusoiden tällä kertaa lesbosubjek-

tiuden rakentumiseen. Ajankoh-
taa leimaa myös queer-teoreet-
tinen keskustelu, joka osoittaa
kaksijakoisten identiteettikate-
gorioiden riittämättömyyden
niin sukupuolen kuin seksuaali-
suuden ymmärtämiseksi. Tässä
nyt-hetkessä on siis tullut teo-
reettisesti mahdolliseksi tarkis-
taa radikaalisti sukupuoleen ja
seksuaalisuuteen liittyviä nor-
meja, joita de Lauretis on lähte-
nyt haastamaan lukemalla itse-
päisen epämuodikkaasti psyko-
analyysia ja erityisesti Freudia
uudelleen. Tekstin kirjoitta-
misen nyt-hetkestä muistuttaa
keskittyminen materiaaliin,
ruumiillisiin käytäntöihin. Arti-
kkeleista toisessa subjektin
ymmärtämiseen pyritään Freudin
ja Peircen tekstien kautta,
ja teksteistä viimeinen tarkas-
telee Freudin viettiteorian ja
Foucault’n biovallan toisistaan
eroavia, mutta silti yllättävänkin
likeisiä käsityksiä subjektin-
desta, representaatiosta ja sek-
suaalisuudesta. Pyrkimyksenä
on samalla problematisoida kei-
notekoista dikotomiaa essentia-
listisen ja konstruktionistisen
ajattelun välillä.

Sukupuoli,okuva ja seksuaalisuus?

Anu Koivusen kirjoittama joh-
dantoteksti perustelee johdon-
mukaisesti teokseen sisälly-
tettyjen artikkeleiden valinnat ja
tyypittelyt kolmeen erilliseen
teemaan. Teksti myös kiteyttää
ansiokkaasti de Lauretiksen
ajattelun keskeiset käsitteet ja
yhteydet teoriaperinteisiin. Joh-
dantoteksti onkin äärimmäisen
tärkeä ja lukijaystävällinen, sillä
loogisia yhteyksiä eri teoksista
valikoitujen, suhteellisen vai-
keaselkoisten artikkeleiden vä-
lillä voisi olla vaikea hahmottaa
ilman ohjausta.

Erot teoksen kolmen teeman
välillä jäävät pitkälti toimittajan
perustelujen varaan, sillä samat
subjektin, representaation,
fantasian, sukupuolen ja seksua-
alisuuden käsitteellistämiset
kulkevat kautta kaikkien artik-
keleiden – ja kaikkia näitä tee-
moja tarkastellaan elokuvien
lähiluvun keinoin. Tämä lukija
nielee pureskelematta sukupuolen
ja seksuaalisuuden teemat,
vaikka ne jokseenkin itsestään
selviä ovatkin. De Lauretis itse
toteaa työstäneensä menneen
vuosikymmenen ajan ”laajennet-
tua teoriaa seksuaalisuudesta
kulttuurin moottorina”. Häm-
mennystä sen sijaan herätti elo-
kuvan valitseminen omaksi
teemakseen sukupuolen ja sek-
suaalisuuden rinnalle. Sukupuolen
ja seksuaalisuuden käsitteel-
listämistä ratkovat artikkelit
tuntuvat teemana äkkiseltään
liikkuvan eri tasolla kuin elo-
kuvan kerronnallisuuden osuutta
subjektin rakentumisessa
pohtivat artikkelit.

Elokuvateoreetikona Teresa de Lauretis lähestyy sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä kysymyksiä pääosin elokuvien lähiluvulla. Teorian nyt-hetkestä kertonevat kuitenkin kirjoittajan viittaukset myös muuhun aikalaismediaan, jonka ymmärtämistä voi pitää oleellisena nykyhetken käsittämiseksi. De Lauretis esimerkiksi toteaa, että nykyään niin aikakauslehtiä, kirjoja kuin elokuvaalippujakin myydään mediaseksikkään ”lesbian chic”-markkinointitrendin keinoin. Mediatutkijaa hämentää huolettomuus, jolla muuhun mediaan viitataan. Rakentuuko tässä vaivihkaa raja-aita korkean ja matalan kulttuurin välille? Päivän sana, medioituminen, on päätyntä myös Anu Koivusen johdantotekstiin. Tarkkaan har-

kitun tekstin keskellä viittaus medioitumiseen ja sitä seuraava ajatus arkisesta ”mediapuheesta” jäävät irrallisiksi ja perustelemattomiksi. Etenkin kun medioitumisen käsitteelliseksi sisällöksi jää mediaa ja sen sisältöjä koskeva keskustelu, ”puhe medioista”.

Ajattelun kääntäminen

Suomentajille urakka on ollut mittava, sillä de Lauretixen kieli on monimutkaista ja polveilevaa. Joissain kohdin tämä näkyy suomennoksessakin. Myös englanninkielisen sukupuoliterminologian suomentaminen on haaste, onhan samalla välitettävä kokonainen ajattelutapa. Kääntäjät Tutta Palin ja Kaisa Sivenius ovat ratkaisseet käännösongelman monessa kohdin liittämällä alkuperäisen termin suomennetun rinnalle. Esimerkiksi englanninkielinen *sex* tai *gender* rinnastuu täten suomeksi käännetyin *biologisesti määrittyneen tai sosiaalisen sukupuolen* rinnalle. Ratkaisu tuntuu toimivalta, sillä käsitteillä on välitön yhteys siihen, miten asioita ja ilmiöitä on mahdollista ajatella. Näennäisestä selkeydestä huolimatta lukija kohtaa aikamoisen termien viidakon kahlatessaan läpi sitä, mitä niin alkuperäinen kirjoittaja kuin suomentaja milloinkin tarkoittavat käyttäessään sanoja *sex* tai *gender*. Alkuperäisessä englanninkielisessä tekstissä päädytään loppujen lopuksi puhumaan pääsääntöisesti *genderistä*, joka sitten tulee suomennetuksi sukupuolena. Lukijan tehtäväksi jää ymmärtää, onko sukupuoli määriteltävä sosiaaliseksi, kulttuuriseksi, biologiseksi tai ruumiilliseksi – vai kaikkien näiden yhdistelmäksi, mikä lienee alkuperäisen

kirjoittajan tarkoitus. *Itsepäinen vietti* osoittaa, ettei käännöstyö parhaimmillaan ole pelkkää kielen kääntämistä toiseksi, vaan keskeistä on ajatusten ymmärrettäväksi tekeminen.

Suomentajat ja toimittajat ovat nähneet vaivaa artikkeleiden loppuviitteiden parissa. Lukemista helpottavat käännöksiin liitetyt tiedot artikkelien sijainnista kokonaisteoksissa, ja tiedonjanoista auttavat huomautukset siteerattujen teosten suomenkielisistä versioista. Kielestä kiinnostunutta lukijaa ilahduttavat esimerkiksi huomautukset *queer*-käsitteen moninaisista käyttömahdollisuuksista ja perustelut vaikkapa Peircen *living habit* -käsitteen kääntämisestä juuri *eletyksi* tavaksi. Suomentajat auttavat myös vieraskielisten sanaleikkien avaamisessa; de Lauretis esimerkiksi leikittelee sanojen *père-version* (de Lauretixen nimitys Lacanin versiolle penis-kateudesta) ja *perversion* samankaltaisuudella. Kuriositeettina mielenkiintoisia ovat homo- ja lesbokirjoihin erikoistuneiden kirjakauppojen sijaintitiedot.

Teos puhuu puolestaan

Katsottaan Anu Koivusen pitelemään peiliin Teresa de Lauretis toteaa näkevänsä kuvassa ”jotain kiinnostusta herättävää, uutta ja kiehtovaa”. Voisiko kirjan kokoajalle ja toimittajalle olla parempaa kiitosta kuin tekstien alkuperäisen kirjoittajan vilpitön ihailu? Nämä kahdeksan suomennettua artikkelia ovatkin enemmän kuin osiensa summa; keskenään keskustelutettuina ne tuovat näkyviin paitsi Teresa de Lauretixen ajattelun muutokset myös jotain, mitä hän ei itse ole välttämättä tullut nähneeksi. Peiliin katsookin yhtä-

lailla pitkän linjan de Lauretis-tuntija Anu Koivunen, jota on kiittäminen antoisan läpileikkauksen rakentamisesta. Käsillä oleva artikkelikokoelma valottaa de Lauretixen tuotannon monipuolisuutta paremmin kuin yksikään yksittäinen teos suomeksi käännettynä.

Teoksen takakannen tekstistä on jätetty pois konventionaaliset suositukset kirjan käytöstä minkä tahansa asteen oppilaitoksissa ja sen mielenkiintoisuudesta kaikenkarvaisille lukijoille. Kohtalaisen raskaslukuista teosta onkin vaikea suositella yleistajuiseksi johdatukseksi kenelle tahansa sukupuolesta, elokuvasta tai seksuaalisuudesta kiinnostuneelle. Feminististä teoriaa sekä sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä keskusteluja jo entuudestaan tuntevalle *Itsepäinen vietti* on tervetullut lisä kunnianhimoisten käännöstöiden kasvavaan joukkoon. Teresa de Lauretis ei ehkä maailman mittakaavassa ole kaikkein luetuimpia tai siteeratuimpia feministiteoreetikoita. Anu Koivusen sanoin: ” – – hän ei ole koskaan ollut feministisen tutkimuksen valtavirtaa tai sen bestseller-kärkeä”. *Itsepäinen vietti* on kuitenkin nopeasti ilmestymisensä jälkeen lunastanut paikkansa suomalaisten naistutkimuslaitosten tutkintovaatimuksissa. Tällä kuratoitetyöllä Anu Koivunen on merkittävästi edesauttanut Teresa de Lauretixen asemaa Suomessa ja suomen kielellä tunnettujen feministiteoreetikoiden joukossa.

Sanna Ojajärvi